

De hemel huilt nog steeds

Samuel en James groeien op in het huis vanwaaruit een vorige bewoner na zijn deportatie is vermoord in Auschwitz. Sinds ze dat weten, zijn ze gefascineerd door de Holocaust. De jongens willen het vernietigingskamp met eigen ogen zien.

Tekst **BARBELIJN BERTRAM** Illustraties **ART SPIEGELMAN** uit het boek *Maus*

et is herfstvakantie, we zijn in het Poolse Krakau en we slapen in het oudste hotel van de stad, een renaissance-paleis dat sinds de 17de eeuw onderdak heeft geboden aan vele beroemde gasten, onder wie een tsaar. Het doel van de reis: Auschwitz bezoeken. Niet echt een voor de hand liggende bestemming om met kinderen naartoe te gaan.

Samuel (12): „Jee, mama, hebben hier in dit hotel ook nazi's geslapen?”

James (13): „Ja, Sam. Daarom spookt het hier.”

Samuel: „Lagen ze in ons bed? Gatverdammte, wat een eng hotel is dit.”

De kinderen vinden het griezelig en interessant tegelijk en hebben geen idee dat ze morgen nog iets veel engers te wachten staat. Maar ja: ze vroegen er zelf om.

Sommigen verklaren ons voor gek.

'Jullie kinderen zijn hier veel te jong voor; het is horror.' Maar we gaan toch. „Wees gewaarschuwd, het is nog drukker dan op de Dam”, zegt de eigenaar van de Amsterdamse boekhandel als ik de wetenschappelijke *Bezoekersgids Auschwitz* koop. Hij kijkt er treurig bij. „Dit kamp staat symbool voor alle concentratiekampen en trekt mensen uit de hele wereld. Verwacht dus niet dat er ruimte is voor bezinning of overpeinzing. En trouwens: kleed je warm aan, want in Oświęcim (de gemeente waarin Auschwitz ligt) is het kouder, waait en regent het harder dan waar ook. De hemel huilt er nog steeds.”

Dat er in het Poolse Auschwitz-Birkenau 1,1 miljoen Joden, 150.000 Polen, 23.000 Roma en Sinti en zestig homoseksuelen zijn omgekomen, lijkt onze kinderen niet zoveel te zeggen. Te abstract, die getallen. Maar als ze ontdekken dat ons huis in Amsterdam een Joods monument is, dat ene August Baar er tijdens de Tweede Wereldoorlog voor de allerlaatste keer onze voordeur achter zich hoorde dichtvallen toen hij werd gedeporteerd, ontstaat de fascinatie. En als James en Samuel ook nog eens het stripboek *Maus* lezen, een waargebeurd stripverhaal over een Pools-Joods echtpaar dat Auschwitz overleeft, willen ze het voormalige con-

centratiekamp met eigen ogen zien.

We bereiden ons goed voor: vader en moeder kijken naar *Shoah*, de ruim negen uur durende documentaire uit 1985 van de Franse filosoof en journalist Claude Lanzmann over de Holocaust. Zijn film bestaat voornamelijk uit interviews met zowel overlevenden als daders.

Ik probeer ook te kijken naar *Son of Saul* en hap naar adem. Op Netflix zien we de bijna zes uur durende miniserie van de BBC, *The Nazis and the Final Solution*. De jongens kijken naar *The Boy in the Striped Pyjamas*, de Brits-Amerikaanse film uit 2008, en zijn geschokt.

Ik word steeds nerveuzer. Het hele gezin staat ineens in het teken van de Holocaust.

Anderhalf uur rijden is het vanaf Krakau naar het sombere Oświęcim, waar Auschwitz-Birkenau ligt. Het is een georganiseerde dagtrip, die in Krakau overall wordt aangeboden. In onze minibus is het lekker warm en muisstil. Alleen onze jongens mopperen wat over het croissantje waarmee ze op dit vroege uur – het is kwart voor 7 – moeten ontbijten. Buiten is het donker. Intussen kijken we naar een film over de bevrijding van het Duitse vernietigingskamp, door Sovjetsoldaten, in januari 1945.

En ineens zijn we er, op de parkeerplaats van het terrein dat één generatie geleden het epicentrum van het kwaad was. Het is de meest mistroostige plek die ik ooit heb gezien. Het is er kil. Het regent hard, het is grauw en er zijn geen vogels. Er zijn veel mensen en er hangt een onbestemde sfeer. Terwijl de kinderen klagen over de regen, vraag ik me af hoe koud zij het wel niet moeten hebben gehad, de gevangenen.

Auschwitz is kolossaal van afmeting en onder te verdelen in concentratiekamp Auschwitz I, vernietigingscentrum Auschwitz II en werkkamp Monowitz (dat niet meer bestaat). De rondleiding begint in Auschwitz I. We lopen langs het hek met de beruchte spreuk *Arbeit macht frei*. De gids vertelt dat de letter b op zijn kop staat. Het verhaal gaat dat de Joodse hoefsmid dit met opzet heeft gedaan. Er is een Staatsmuseum met een

permanente tentoonstelling die de leefomstandigheden van de gevangenen en de organisatie van het kamp laten zien. Twintig onschuldig ogende bakstenen gebouwen vormen samen Auschwitz I, met elkaar zijn ze goed voor de dood van ongeveer 70.000 'inferieuren': voornamelijk Poolse intellectuelen en Russische krijgsgevangenen.

Geëmotioneerd doet de gids haar werk, haar stem klinkt zacht via de draadloze headsets in onze oren. We lopen langs een immense hoeveelheid afgeknipt haar, langs enorme stapels koffers met daarop de namen van de mensen aan wie ze toebehoorden, langs een grote hoop achtergebleven kinderschoentjes en tienduizenden emailen kannen en borden.

Samuel en James zwijgen.

We gaan binnen bij Blok 11, waar doodvonnissen werden voltrokken. We zien de speciale rechtbank, waar de nazi's 'recht' spraken. We lopen langs de binnenplaats waar niet alleen werd gefusilleerd, maar ook gemarteld. Er zijn cellen die zo klein zijn, dat de gevangenen zich niet konden bewegen noch konden zitten. De lichtste straffen duurden twee hele dagen, waarbij de gevangene rechtop moest blijven staan, zonder zich te verroeren. Het oogt er klinisch.

Samuel: „*What the fuck* mam, dit gaat te ver. Ik wil naar huis.”

De kinderen houden mij nauwlettend in de gaten; een te geëmotioneerde moeder, daar kunnen ze niet tegen.

Ervaren als ze is, bij de gaskamers breekt de gids en laat haar tranen vloeien. Het gezelschap volgt, inclusief de jongens. Gelukkig, vinden de kinderen, is er even later óók een lichtpuntje: de replica van het schavot met de galg waaraan Rudolph Höss, de eerste kampcommandant, werd opgehangen. Dát vinden de jongens mooi. Ze maken een sprongetje in de lucht en nemen een foto. Ik vertel maar niet dat van de 6500 nazi's die hier werkten er maar 23 werden veroordeeld tot de strop en slechts achthonderd nazi's celstraffen

Maus

Het literaire stripboek *Maus* verscheen in 1986. Het is een intens verdrietig verhaal over twee Poolse joden die Auschwitz overleven. Het zijn de ouders van de illustrator Art Spiegelman, die het verhaal vanuit zijn vader vertelt. In *Maus* worden de Joden afgebeeld als muizen, de Duitsers als katten, de Polen als varkens. *Maus* is het enige stripboek dat ooit is onderscheiden met de Pulitzerprijs.

tussen de drie jaar en levenslang kregen, veelal pas decennia na de oorlog.

De gids: „De generatie die de Tweede Wereldoorlog bewust heeft meegemaakt, verdwijnt. Slachtoffers en getuigen zijn er steeds minder. Naarmate de tijd verstrijkt, wordt het moeilijker voorstelbaar welke verschrikkingen zich hebben afgespeeld. Daarom is het belangrijk dat jongeren naar Auschwitz gaan. We moeten allen herinneren, opdat het niet weer gebeurt en uit respect voor de slachtoffers, zodat zij niet vergeten worden.”

Ze houdt even op met praten en zegt dan: „Maar ik ben bang dat er een dag komt waarop hier geen mensen meer zullen verschijnen.”

Een uur later brengt de bus ons naar het vernietigingscentrum Auschwitz-Birkenau, ook wel Auschwitz II genoemd. Het is tien minuten rijden. Hier vond de grootste massamoord uit de geschiedenis plaats. Veel is in de loop der

jaren vergaan en de crematoria zijn door de Duitsers opgeblazen. De spoorlijn ligt er nog. Het perron waarop 1,1 miljoen mensen uitstapten ook. Ik sta nu op de plek waar al die gevangenen, na een dagenlange reis in veewagens, moesten uitstappen. Meteen werden ze geselecteerd: vrouwen, kinderen en zwakkeren – iedereen aan wie ze niets hadden – moesten in de rij staan voor de gaskamers. ‘Vouwt u uw kleren op, u krijgt alles gewassen terug, maar neemt u eerst een lekkere warme douche.’

Wie niet naar de gaskamers werd gedirigeerd, werd in een barak gepropt en tewerkgesteld. Of erger: moest meehelpen aan de vernietiging van zijn eigen volk. Het gruwelijkste – de gaskamers ontruimen, van sieraden ontdoen, gouden kiezen trekken, de haren afknippen (waar men sokken van maakte voor de Kriegsmarine), en de lijken verbranden in de crematoria – lieten de nazi's over aan de sterkst ogende Joodse mannen. >>>

Zij werden verplicht tot deelname aan dit zogenoemde Sonderkommando. Zoveel sadisme, ik kan het niet bevatten.

We zien de gerestaureerde barakken, waarin per barak negenhonderd gevangenen dagen, weken, maandenlang in de meest barre omstandigheden crepeerden tot ze het leven lieten, medische experimenten met tweelingen en baarmoeders werden uitgevoerd en 'overtreders' standrechtelijk werden geëxecuteerd.

De kinderen kijken alleen nog naar de grond en rapen tussen de rails een kiezelsteen op. Er staat een davidster in gekrast. We schrikken. Als we meer kiezels oprapen, vinden we meer kiezels met davidsterren.

Inmiddels lopen we alle vier verdwaaasd rond. Dan roept James keihard 'boe' in mijn oor. Ik vloek. „Ja mam, zo voelden de mensen zich hier constant, alsof er keihard boe in je oor werd geschreeuwd, dat angstige gevoel van heel erg schrikken, van doodsangst. Dat heb ik in *Maus* gelezen.”

Samuel: „Wat gebeurde er eigenlijk met al die mensen, toen ze dood waren?”

Vader: „De lijken werden in de verbrandingsovens geschoven, non-stop, achterelkaar door. De overgebleven as werd in de nabijgelegen rivier de Sola gedumpt. Daarna waren ze van de aardbodem verdwenen, voorgoed.”

Stilte.

Je gaat naar Auschwitz om er iets van te snappen – wat vertelt meer dan het kamp zelf? – maar je snapt er niets van. Je beseft alleen dat er kennelijk in elk mens een monster schuilt, dat iedereen onder bepaalde omstandigheden tot nietsontziende slechtheid in staat is. Dat is beangstigend. We kunnen wel denken dat wij een andere, betere generatie zijn, maar genocide en oorlogen met bijbehorende gruwelijkheden zijn nog aan de orde van de dag. Ze halen soms niet eens meer de krant.

James: „Nu heb ik gezien hoe het was. Ik weet het nu.”

Samuel: „Ik heb heel erg mijn best gedaan om niet te veel te voelen.”

Even later zijn zij weer in hun spelletje op hun telefoons verdiept, terwijl wij

voor ons uit staren. Ik voel me niet goed, ben duizelig en word wagenziek. Maar wat zeur ik? Ik moet dankbaar zijn om hier en nu te leven. Nooit meer klagen.

's Avonds, tijdens het eten in een restaurantje in Krakau, probeer ik de jongens uit te leggen dat ze nu met eigen ogen hebben gezien wat er kan gebeuren als je discrimineert, waar antisemitisme toe kan leiden. Ik zeg dat ze nimmer een pispaal mogen zoeken om hun frustraties op af te reageren, dat ze nooit iemand moeten verraden en nooit mogen weggelijken. En ze moeten ook op een vechtsport, zodat ze niet bang hoeven te zijn.

Die nacht droomt Samuel dat hij met de trein wordt afgevoerd naar een werkkamp. Hij kan niemand bellen, want zijn telefoon heeft geen bereik. Hij weet uiteindelijk te ontsnappen via het dak van de trein, toevallig net bij de halte van zijn voetbalclub.

August Baar stierf op 12 februari 1943 in Auschwitz. Hij werd 41 jaar. Wij vertrokken vanuit hetzelfde huis en bezochten de plek waar hij zijn dood vond. Als we na een paar dagen thuis komen, doen wij dezelfde deur open die August Baar destijds voor het laatst dichttrok. Sinds de herfstvakantie is er geen dag voorbijgegaan dat ik niet aan hem denk. ■

Vandaag, 27 januari, is het Internationale Herdenkingsdag voor de slachtoffers van de Holocaust. Op deze dag wordt herdacht dat 73 jaar geleden, op 27 januari 1945, vernietigingskamp Auschwitz door het Russische leger werd bevrijd.

Praktisch

DE REIS

Oświęcim ligt op 1200 kilometer van Rotterdam. Vliegen kan naar Krakau. Vanuit die stad rijden per dag meerdere bussen in anderhalf uur naar Oświęcim. De trein vanuit Krakau doet er even lang over.

HET MUSEUM

De toegang tot het museum is gratis. In het hoogseizoen (1 april – 31 oktober) tussen 10 en 15 uur is een gids verplicht; die kost zo'n €40 pp. Jaarlijks komen meer dan een miljoen mensen naar Auschwitz. Het is aan te raden om ruim van te voren tickets te boeken. Ook voor een bezoek zonder gids. auschwitz.org

TIPS

■ Ga een keer met en een keer zonder gids. Met een gids kom je meer te weten, maar het tempo ligt hoog. Tijd om ergens stil te staan of borden te lezen, is er nauwelijks.

■ Hou er rekening mee dat het museum grotendeels in de openlucht is.
■ Neem eten mee, als lunch of voor het geval je denkt: nu val ik flauw.
■ Grote rugzakken en handtassen zijn niet toegestaan. Maximale tasgrootte: 20 bij 30 centimeter.
■ Auschwitz is ook een herdenkingsplaats. Je kunt er bloemen en kaarsen plaatsen.

NIEUWE BOEKEN

■ In de aanloop naar Holocaust Memorial Day zijn onlangs bij uitgeverij Verbum de volgende boeken verschenen: *Wat er overblijft van Auschwitz*, waarin de Italiaan filosoof Giorgio Agamben beschrijft hoe een mens getuige kan zijn van het onmenselijke. Geheel herzien is *Auschwitz: stad, fabriek, vernietigingskamp*, het gezaghebbende werk van Robert Jan van Pelt en Debórah Dwork.